

УДК 343.412

К. М. Буряк*аспірант кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасна українська журналістика переживає не найкращі часи. Щоденно засоби масової комунікації повідомляють про перешкодження законній професійній діяльності журналістів із боку окремих фізичних і юридичних осіб, навіть із проявами насильства. Саме тому особливої актуальності для кримінологічної науки набувають питання запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Якість української журналістики сьогодні повинна бути кращою, такі вимоги сучасного громадянського суспільства, але, на жаль, маємо те, що маємо. Тому що в згаданій професії багато випадкових людей, часто неосвічених, але з великими амбіціями, які не усвідомлюють своєї відповідальності за свою роботу, що й позначається на внутрішній комунікації журналістів, зокрема щодо практики проведення журналістських розслідувань українською пресою та щодо дотримання редакціями засобів масової інформації (далі – ЗМІ) стандартів журналістської етики.

Журналісти повинні усвідомлювати, що основне їх призначення – інформування населення про діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, тобто ЗМІ є своєрідним посередником у налагодженні суспільних зв'язків між населенням і органами влади та місцевого самоврядування.

А тому, незважаючи на невелику кількість зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 171 КК України, спостерігається тенденція до значного зростання випадків перешкоджань законній професійній діяльності журналістів. Отже, є всі підстави вважати, що вони відзначаються підвищеною суспільною небезпекою і потребують належних заходів реагування з боку держави та її інституцій, зокрема й правоохоронних структур і суду.

Метою статті є висвітлення причин і умов перешкодження законній професійній діяльності журналістів в Україні.

Джерельна база. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці таких вітчизняних і закордонних учених, як: Ю.М. Антоняна, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, А.І. Бойко, М.І. Ветрова, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського,

І.Я. Козаченка, М.Й. Коржанського, І.С. Заєць, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, В.М. Лебедева, Ю.І. Ляпунова, П.П. Михайленка, А.В. Наумова, В.А. Ніконова, О.Є. Нікіфорова, П.М. Панченка, Д.В. Рівмана, А.В. Савченка, В.Я. Тація, Р.Б. Терновського, П.Л. Фріса, О.Н. Ярмиша, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка та інших правників.

Праці згаданих авторів мають важливе наукове і практичне значення щодо перешкоджань законній професійній діяльності журналістів в Україні. Проте варто визнати, що більшість робіт із досліджуваної тематики мають загальний характер, найчастіше вони є фрагментарними, але саме вони становлять підґрунтя для вироблення практичних рекомендацій щодо запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні.

Основний зміст статті. Ми погоджуємося з думкою вчених-кримінологів, що практика встановлення ознак перешкодження законній професійній діяльності журналістів в Україні має безсистемний характер, не охоплює загальних засад встановлення і запобігання вчиненню такого злочину. Відсутні й практичні рекомендації щодо оперування фактами примусу журналістів до поширення або відмови від поширення інформації, з якими доводиться зіштовхуватися правоохоронним органам у процесі розслідування такого виду злочинів.

Отже, проблема причин і умов злочинності, без перебільшення, є центральною для кримінологічної науки. Від її з'ясування та вирішення залежить досягнення головної мети кримінології – наукове обґрунтування рекомендацій щодо запобігання злочинності. Не є винятком і причини й умови вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України.

Важливо наголосити, що дослідження перешкодження законній професійній діяльності журналістів в Україні має важливе теоретичне й практичне значення. Водночас логічним є розуміння того, що є причиною перешкодження законній професійній діяльності журналістів в Україні, і які сприяли виникненню таких правопорушень.

В юридичній літературі є сталим розуміння того, що причини – це ті чинники, які породжують злочинність як свій наслідок. Умови ж безпосередньо не продукують зазначене явище, але супроводжують його причини, забезпечують їх

розвиток і в такий спосіб сприяють виникненню та поширенню злочинних проявів у суспільстві.

Безпосередні причини й умови перешкоджання законній професійній діяльності журналіста в Україні пов'язані з конкретною особою, яка вчиняє злочин, а інакше ми не можемо розглядати її дії як кримінально протиправні. Як слушно зазначає І.С. Заєць, жодні зовнішні обставини не можуть бути визначальними причинами «перешкоджання», якщо вони не стали внутрішніми причинами людської діяльності.

Тобто, особа, на думку вченої, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, оскільки є лише пасивною ланкою в причинному ланцюжку, у фатальному перетинанні зовнішніх сил і обставин, що призвели до негативних наслідків [1, с. 451].

Обґрунтованою є позиція А.Р. Ратінова, що причиною злочину є суб'єктивний чинник – дефекти психології індивідуумів, соціальних спільностей. Своєю чергою, соціальні чинники, що зумовлюють формування криміногенної психології, є умовами злочинності [2, с. 3–33].

Отже, дотримуючись логіки висловлювання вченого, робимо висновок, що причина створює можливість певного наслідку, для настання якого потрібні ще й умови. Вітчизняний вчений-кримінолог А.П. Закалюк у власних дослідженнях наголошував, що антисуспільна спрямованість особистості, яка є безпосередньою причиною злочину, обумовлюється не однією, а багатьма причинами й умовами різного характеру [3, с. 199].

Цікавою для вивчення причин і умов перешкоджання законній професійній діяльності журналіста в Україні є позиція вітчизняного кримінолога І. М. Даньшина, який вважає, що злочинність об'єктивно пов'язана з багатьма економічними, соціальними, суспільно-психологічними, організаційно-управлінськими, демографічними й іншими явищами та процесами, які у своїй сукупності (одні більшою мірою, інші – меншою) детермінують її [4, с. 56].

Виходячи з того, що запобігання злочинності має системний характер, їй притаманні специфічні об'єкти, суб'єкти, засоби запобіжного впливу, які, на думку закордонного кримінолога А.І. Долгової, поділяються на:

- зовнішні для злочинності обставини, а якщо йдеться про індивідуальну злочинну поведінку – зовнішні для її суб'єкта – злочинця;

- внутрішні процеси, що відбуваються в самій злочинності, які призводять до відтворення, нерідко розширеного, злочинної поведінки, або – щодо злочину – процеси, що залежать, насамперед, від самого злочинця;

- процеси взаємодії злочинності та суспільства (зокрема й зміцнення системи соціального контролю, контролюючих і правоохоронних органів) [5, с. 434–435].

Крім того, останнім часом спостерігаються тенденції до дослідження причин і умов злочинної поведінки за допомогою статистичних порівнянь, створення моделі особистісних і соціальних характеристик окремих індивідів і визначення ступеня їхньої схильності до злочинної поведінки. На думку В.І. Шакуна, поза увагою лишаються загальні й соціальні причини й умови злочинності, що провокують індивідів на вчинення правопорушень і злочинів [6, с. 51]. Серед основних причин і умов перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні можна виділити такі:

- по-перше, ті, що криються у глибинних соціально-економічних і політичних суперечностях. Адже криміналізація економіки відбувається за суттєвого порушення інтересів суспільства і громадян, непрозорості та відсутності дієвого контролю за фінансово-економічними процесами в країні. Зазначене створює підґрунтя для появи в суспільстві потужної фінансової бази, розподілу сфер впливу, зокрема й на ЗМІ та журналістів, що їх представляють;

Хоча внаслідок зростання рекламного ринку дещо збільшилася кількість незалежних видань, залишається багато проблем. Більшість медіа слугують виразниками інтересів окремих фінансово-політичних угруповань, а отже, стають своєрідним «інструментом» у протистоянні владних структур, через що підвищується їх віктимність у таких ситуаціях. Для більшості власників ЗМІ є не джерелом прибутку, а засобом впливу на громадськість і владу.

- по-друге, проблема залежності засобів масової інформації від держави. Саме перехід до ринкової економіки та негативні наслідки такого процесу обумовили зміну моральних цінностей у суспільстві, суттєво вплинули на професійну діяльність журналістів в Україні. Отже, органи державної влади суто формально виконують вимоги щодо необхідності оперативного і всебічного реагування на звернення й повідомлення журналістів про факти втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування в діяльність засобів масової інформації, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Тому є всі підстави говорити про зміцнення на задній план таких загальноприйнятих у цивілізованому світі моральних орієнтирів, як патріотизм, почуття вдячності, моральність тощо;

- по-третє, суттєві недоліки в роботі правоохоронних органів. Саме їхня діяльність повинна протистояти тиску на журналістів із боку криміналітету, забезпечити належну співпрацю правоохоронних органів із ЗМІ та, як наслідок, убезпечити журналістів;

- по-четверте, недоліки вітчизняного законодавства України та правозастосовної практики. Існування у КК України суміжних із перешкод-

жанням законній професійній діяльності журналістів складів злочинів; недосконалість редакції диспозиції ст. 171 КК України; відсутність однозначного розуміння поняття «професійна діяльність журналіста»; плутанина в розмежуванні понять «діяльність журналіста» і «журналістська діяльність»; відсутність гарантій електронних ЗМІ спричинюють помилки під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 171 КК України. Крім того, доступ журналістів до інформації стає все більш складним. Положення Закону України «Про інформацію» в частині права на отримання інформації та санкцій за відмову в ній практично не працюють;

Хоча Україна займає одне з перших місць на пострадянському просторі за кількістю й якістю законів, що присвячені діяльності масмедіа, рівень застосування таких законів на практиці, за твердженням самих журналістів, залишає бажати кращого.

– по-п'яте, зниження рівня свободи слова, що полягає в обмеженні конституційного права громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Тільки за останні два роки постраждало 180 журналістів. Причинами перешкоджання було висвітлення журналістами фактичних подій для громадськості, а головне, до них застосовували силу, незважаючи на розпізнавальні знаки працівників ЗМІ, а працівники поліції втручалися тільки в окремих випадках;

– по-шосте, журналісти стають жертвою злочинів, передбачених ст. 171 КК України. Зокрема, як показують дослідження, вони характеризуються досить високим рівнем віктимності через наявність у них певних негативних особистих якостей (самозакоханість, пихатість, нездорова цікавість, яка нерідко видається ними за професійну якість журналіста, зневажливе ставлення до окремих норм поведінки, які, на їхню думку, їх не стосуються – *К. В.*).

Отже, наведені нами причини й умови, що продукують учинення злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, не є вичерпними, що цілком закономірно, бо пізнання, як і власне середовище та його чинники, перебувають у постійному русі.

За словами Ю.М. Антоняна, соціальне середовище, зокрема мікросередовище, породжує цінності, норми поведінки й ідеологічні уявлення, які, своєю чергою, дозволяють людині зрозуміти, переосмислити й перетворити таке середовище [7, с. 16].

Зазначені чинники представлені не ізольовано в межах особистості. Вони нерідко є віддзеркален-

ням процесів і явищ на інших, більш узагальнених рівнях. Адже унікальною особливістю причинних зв'язків у царині соціального життя є те, що вони проходять крізь свідомість людей і виражаються в цілях і мотивах їхніх вчинків [8, с. 11].

Отже, питання причин і умов перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні можна віднести до дискусійних у кримінологічній науці. Однак виявлені нами причини й умови перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні надають можливість визначити такі заходи запобігання зазначеному суспільно-небезпечному прояву злочинності.

У межах загально-соціального запобігання треба проводити постійне підвищення кваліфікації кадрів прес-служб і прес-секретарів щодо питань ефективної комунікації, громадянського суспільства та принципів участі громадськості в політичних процесах, планування та проведення інформаційних кампаній, забезпечення доступу до інформації тощо. Підтримується пропозиція І.С. Засець щодо створення Незалежної Спостережної Ради по засобах масової інформації, яка має складатися з найбільш авторитетних для населення діячів культури, які б давали публічні оцінки роботі всіх масмедіа з позиції моральності та закону.

Щодо заходів спеціально-кримінологічного запобігання. Пропонується розробити методичні рекомендації щодо безпеки діяльності журналістів, обов'язкове встановлення охоронної сигналізації в помешканнях працівників ЗМІ та службових приміщеннях, надання їм дозволу на придбання, зберігання, використання й застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими металевими снарядами не смертельної дії.

Індивідуальне запобігання має бути спрямоване на поведінку та спосіб життя журналістів, їхні особистісні соціальні та психофізичні особливості. Індивідуальне запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів України – це прогнозована та спланована діяльність суб'єктів профілактики злочинів, що передбачає постійний і системний вплив на вразливих журналістів передбаченими законом та іншими нормативно-правовими актами засобами й формами, з метою недопущення вчинення злочинів щодо них, як до потенційних жертв.

Водночас індивідуальне запобігання злочинам, передбаченим ст. 171 КК України, здійснюється шляхом застосування як заходів переконання, так і надання допомоги (а в окремих випадках – навіть примусу). Крім того, індивідуальні заходи запобігання повинні здійснюватися самими представниками ЗМІ.

З метою віктимологічного запобігання перешкоджанню професійній діяльності журналістів в Україні внесення змін до законів України «Про

порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» щодо питань відмови в акредитації журналістів та надання їм права брати участь у всіх відкритих заходах, які проводяться органами місцевого самоврядування.

Протидіяти таким явищам можна за допомогою лише таких заходів, що спрямовані як на загальне покращення соціальних умов життя кожного конкретного члена суспільства, так і на цілеспрямоване запобігання негативному впливу спеціальних і конкретних (зокрема й психологічних) чинників щодо окремих типів чи видів злочинності.

Тому й цільове спрямування заходів щодо запобігання вчиненню злочинів, передбачених ст. 171 КК України, має проводитися відповідно до характеру дії вказаних причин і умов. Ми поділяємо думку А.М. Яковлева про те, що сподівання тільки на страхітливую, стримуючу силу покарання в боротьбі зі злочинністю були б недалекоглядними і неефективними. Добре соціалізована людина не вчиняє злочини зовсім не через страх перед загрозою покаранням, а внаслідок успішної соціалізації [9, с. 161].

Література

1. Заєць І.С. Як зменшити кількість кримінальних правопорушень, учинених щодо журналістів / І.С. Заєць // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. : Кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнарод. наук.-практ. конф. (19–20 вересня 2013 р.). – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 451–454.
2. Про що мовчали новини в січні 2014: Інтернет-стаття від 17 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/daily_news/pro_scho_movchali_novini_v_sichni2014/
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : [у 3 кн.] / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий дім «Ін-Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
4. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : [учеб. пособ.] / И.Н. Даньшин. – К. : УМКВО, 1988. – 88 с.
5. Джужа О.М. Кримінологія : [підручник] / О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьев та ін. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 179 с.
6. Шакун В.І. Злочинець і жертва у вітчизняному вимірі / В.І. Шакун // Кримінально-правова охорона життя і здоров'я особи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 квітня 2004 р.). – К. ; Х. : Юрінком-Інтер, 2004. – С. 166–170.
7. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на лич-

ность в микросреде) : [учеб. пособ.] / Ю.М. Антонян. – М. : Академия Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик, 1975. – 159 с.

8. Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества / В.Н. Кудрявцев. – М. : Гардарики, 2002. – 238 с.

9. Яковлев А.М. Теория криминологии и социальная практика / А.М. Яковлев. М. : Наука, 1985. – 247 с.

Анотація

Буряк К. М. Причини й умови перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні. – Стаття.

У статті висвітлено сучасні причини й умови перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні. Обґрунтовується позиція стосовно того, що журналісти повинні усвідомлювати, що основне їх призначення – це інформування населення про діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування. Доведено, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні є підвищеною суспільною небезпекою, а тому потребує належних заходів реагування з боку держави та її інституцій, зокрема й правоохоронних структур і суду.

Ключові слова: причини, умови, перешкоджання, професійна діяльність, журналіст, запобігання.

Аннотация

Буряк К. Н. Причины и условия препятствования законной профессиональной деятельности журналистов в Украине. – Статья.

В статье освещены современные причины и условия препятствования законной профессиональной деятельности журналистов в Украине. Обосновывается мнение о том, что журналисты должны осознавать свое основное назначение – информирование населения о деятельности органов государственной власти и местного самоуправления. Доказано, что препятствование законной профессиональной деятельности журналистов в Украине представляет повышенную общественную опасность, поэтому требует надлежащих мер реагирования со стороны государства и его институтов, в частности, правоохранительных структур и суда.

Ключевые слова: причины, условия, препятствия, профессиональная деятельность, журналист, предотвращение.

Summary

Buriak K. N. Reasons and conditions for obstructing the lawful professional activity of journalists in Ukraine. – Article.

The article deals with the contemporary reasons and conditions impeding the legitimate professional activities of journalists in Ukraine. Substantiates the position that journalists should be aware that their main purpose – is to inform the public about the activities of state and local authorities. It is proved that the obstruction of the lawful professional activities of journalists in Ukraine increased public danger, and therefore require appropriate action on the part of the State's response and its institutions, in particular, law enforcement agencies and the courts.

Key words: reasons, conditions, obstacles, professional activity, journalist prevention.